

Nərgiz Aslan qızı Rzayeva
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
Dissertant
e-mail: nargiz_rzayeva@hotmail.com

1980-Cİ İLLƏR AZƏRBAYCAN DƏZGAH QRAFİKASINDA MİLLİ ƏNƏNƏLƏRƏ “QAYIDIŞ” TƏMAYÜLÜ

Xülasə: 1980-ci illərə təsadüf edən Azərbaycan dəzgah qrafikasının təşəkkülü mövzu və janr müxtəlifliyi ilə seçilir. Bu dövrdə dəzgah qrafikası sahəsində, xüsusilə, yaradıcılıqlarında milli ənənələrə “qayıdış” təmayülü müşahidə olunan görkəmli qrafika ustalarımız fəaliyyət göstərirdilər. Bu mənada E.Şahaxtinskaya, M.Rəhmanzadə, B.Hacıyeva, C.Müfizadə, O.Sadıqzadə, Y.Hüseynov, A.Hacıyev, N.Babayev, E.Aslanov, A.Hüseynov, A.Rüstəmov, A.Ələsgərov, F.Məmmədliyəv və başqalarının adlarını qeyd etmək olar.

Açar sözlər: XX əsr, Azərbaycan, dəzgah qrafikası, milli, ənənə, qayıdış, təmayül.

1980-ci illərə təsadüf edən Azərbaycan dəzgah qrafikasının təşəkkülü mövzu və janr müxtəlifliyi ilə seçilir. Bu dövrdə dəzgah qrafikası sahəsində, xüsusilə, yaradıcılıqlarında milli ənənələrə “qayıdış” təmayülü müşahidə olunan görkəmli qrafika ustalarımız fəaliyyət göstərirdilər. Bu mənada Elmira Şahaxtinskaya, Maral Rəhmanzadə, Bəyim Hacıyeva, Cəmil Müfizadə, Oqtay Sadıqzadə, Yusif Hüseynov, Altay Hacıyev, Nazim Babayev, Elçin Aslanov, Arif Hüseynov, Adil Rüstəmov, Arif Ələsgərov, Rəsul Hüseynov, Fəxrəddin Məmmədliyəv və başqalarının adlarını qeyd etmək olar.

Azərbaycan qrafika sənətinin yaşlı nəslinin nümayəndələrindən olan Elmira Şahaxtinskaya daha çox plakat qrafikası sahəsində tanınsa da, o, forma-biçim və məna-məzmun etibarilə olduqca bir-birindən maraqlı dəzgah qrafikası nümunələrinin müəllifidir. Rəssamın 1980-ci illəri əhatə edən yaradıcılığında təbiət mənzərələri, xüsusilə, böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada onun “Köhnə Şağanda” (1980) və “Əncir ağacı. Payız” (1980) əsərləri özünün əlvanlığı ilə seçilir. Qarışıq texnikada icra edilmiş bu qrafik lövhələrdə Azərbaycan təbiətinin, xüsusilə, Abşeron mənzərəsinin milli ruha bələnmiş tipik obrazı bədii görüntüyə gətirilmişdir.

Maral Rəhmanzadə bütün yaradıcılığı boyu müraciət etdiyi və qrafik silsilələrinə ifadə etdiyi mövzulara 1980-ci illərdə yenidən qayıtmışdır. Təbii ki, bu, onun həmin mövzularda yeni-yeni gözəllik mənbəyi aşkarlaması ilə əlaqədar idi. Maral Rəhmanzadənin linoqravura texnikasında işlədiyi “Tarla sahibləri” (1985) və “İstirahət vaxtı” (1985) qrafik lövhələrinin bədii həllində milli ənənələrə müraciət duyulması dərəcədə görünəndir. Məhz bu xüsusiyyət Maral Rəhmanzadəni həmkarlarından fərqləndirən özünəməxsus dəst-xəttinin əlamətlərini şərtləndirən amillərdəndir.

1980-ci illərdə dəzgah qrafikası sahəsində fəaliyyət göstərən görkəmli rəssamlardan biri də Fəxrəddin Məmməd vəliyevdir. Əsərlərində daha çox milli ənənələrə “qayıdış” – miniatür rəngkarlığımıza yeni və yaradıcı formada müraciəti rəssamın yaradıcılığının başlıca xüsusiyyətlərindəndir. Rəssamın miniatür üslubda yaradılmış əsərlərindən biri məhz “Döyüş. Nadir şahın Hindistana yürüşü” (1985) adlanır. *“Ölçü etibarilə rəssamın yaratdıqlarının ən böyüyü olan (80x52 sm) bu tablo əslində həm də yüksək sənətkarlığın təzahürü olan şaşırıdıcı bədii ifadə vasitələri və bu qeyri-adi bədii-estetik məziyyətlərin toplusu kimi də diqqətçəkəndir. Burada ilk diqqətçəkən məqam döyüşün təsviri üçün tapılan kompozisiya həllidir. Kompozisiya üçün şaquli format seçən müəllif bununla da özü üçün döyüşün gərginliyinin bütün məqamlarını göstərmək imkanı yaratmışdır. Bunu əsərin yuxarı hissəsindəki azacıq səma təsvirindən üzə aşığıya doğru cərəyan edən qanlı döyüşün ayrı-ayrı məqamlarının görüntüyə gətirilməsi də təsdiqləyir. Öz yaradıcılığında qədim miniatür sənətin ənənələrinə tapınan Fəxrəddinin bu mənada ona süjeti üst-üstə sıralanma prinsipinə “təslim” etməyə imkan verən şaquli kompozisiya formatı seçməsi də təsadüfi deyil. Bu seçimi ona ölüm-dirimə köklənmiş döyüşün bütün gərginliyini ifadə etməyə imkan vermişdir, desək, yanılmırıq”* [4, s.39-40]. Qeyd edək ki, Azərbaycan təsviri sənətində özünün qeyri-adi bədii-estetik daşıyıcılığına görə duyulması təsir bağışlayan “Döyüş. Nadir şahın Hindistana yürüşü”nə bənzər ikinci bir əsəri xatırlamaq olduqca çətinidir.

Müxtəlif qrafika texnikalarında demək olar ki, eyni uğurla fəaliyyət göstərən Cəmil Müfəddənin yaratdığı yeni dəzgah qrafikası lövhələri onun gözümüzdə adiləşən milli motivlərə bədii münasibəti duyulmaqdadır. Cəmil Müfəddənin “Qız qalası” (1985) lövhəsi ilk növbədə rəssamın bir kompozisiyada bir neçə fərqli baxış nöqtəsini tətbiq etməsi ilə diqqət çəkir. Digər əsərlərində olduğu kimi, rəssam bu əsərdə də onun təxəyyülündən süzülüb gələn qrotesk ilk növbədə reallığa söykəndiyindən inandırıcı qəbul olunur. Qədim miniatürlərimizin özlərinin bədii-este-

tik məziyyətlərinin şərtliyə və stilizə gücünə tapınması qarşılığında kifayət qədər real və duyğulandırıcı, bir çox hallarda isə heyrətamiz görünməsinə baxmayaraq həmin təsvir metodunu fərdi yaşantıları ilə tamamlayan və yeniləşdirən rəssamın “Qız qalası” əsərində üst-üstə sıralanma prinsipinin tətbiqini təsviri sənətimiz üçün yeni, rəssamın özü üçün isə sonralar da istifadə etdiyi uğurlu bədii vasitə hesab etmək olar.

Dövrün görkəmli qrafika ustalarından olan Xalq rəssamı Arif Hüseynovun yaradıcılığı üçün daha çox folklor motivlərindən istifadənin üstünlüyü və poetiklik səciyyəvidir. Onun qrafik lövhələrində sərgilənən Bakı mənzərələri ilk növbədə formanın ümumiləşdirilmiş bədii həlli diqqət çəkir. Başqa sözlə desək, bu əsərlərdə rəssamın əsas hədəfi Bakı və Bakının memarlıq abidələrini olduğu kimi təqdim etmək yox, poetik ruhlu lövhələrin analoji dayaq yaratmaq və tamaşaçısını öz keçmişinə, milli kimliyinə, milli ənənələrə daha da dərinlənə bağlamaqdır. Bu mənada Arif Hüseynovun “Su satan” (1982) və “Bakı və bakılılar” (1985) əsərlərini qeyd edə bilərik.

Rəssamın “Su satan” əsəri olduqca maraqlı və insanı keçmişə qaytarmaq gücünə malik olan dəzgah qrafikası nümunələrindəndir. Kompozisiyada su satanın fonunda Bakı və onun tarixi memarlıq abidələrini özündə ehtiva edən İçərişəhərin bədii görüntüsü özünün yüksək bədii həlli ilə seçilir. Rəssam əsərdə digər fiqurlara nisbətən Qədim Bakının ümumi mənzərəsini daha qabarıq şəkildə ifadə etmişdir. Əsərin kolorit həlli Arif Hüseynovun yalnız iki – ağ-qara rəngdən ibarət olan digər qrafik lövhələrindən tamamilə fərqlənir. Belə ki, ənənəvi boz və ağ-qara rənglərin üstünlük təşkil etdiyi qrafik əsər təbii işığın zənginliyi ilə seçilir. Qrafik lövhədə bədii həllini tapmış Şirvanşahlar sarayı kompleksi, Məhəmmədi məscidi və onun sınıq minarəsi (Sınıq qala minarəsi), ənənəvi yaşayış evləri və digər memarlıq abidələri olduqca ifadəli şəkildə həll edilmişdir. Kompozisiyanın mərkəzi – ön hissəsində əks olunmuş su satan obrazının geyimi, başmaqları, uzunqulağı və ona yüklənmiş su səhəngləri köhnə Bakının bədii obrazının təsirliliyini daha da artırır.

1980-ci illərdə fəaliyyət göstərən görkəmli qrafika nümayəndələrindən biri də Arif Ələsgərovdur. Onun 1980-ci illərə təsadüf edən yaradıcılığı mövzu və müxtəlif texnikalardan istifadə baxımından xüsusi diqqət çəkir. Litoqrafiya, ofort və qarışıq texnikadan yüksək ustalıqla istifadə edən rəssam o dövrdə “Musiqi emalatxanası” (1987), “Novruz bayramı” (1987) və s. kimi maraqlı lövhələr yaratmağa nail olmuşdur. Qeyd edək ki, Arif Ələsgərovun yaratdığı dəzgah qrafikası nümunələrində “*obrazlı təfəkkür tərz, fəlsəfi ümumiləşdirmə, milli dəyərlər və şəxsiyyətin daxili*

aləminə müraciət ön plana çəkilməmiş, təsvir dilinin lakonikliyinə, ifadə vasitələrinin yüksək plastik həllinə nail olunmuşdur” [6, s.4].

1980-ci illərdə qrafika sahəsində fəaliyyət göstərən rəssamlardan biri də Yaşar Səmədov olmuşdur. Rəssamın qrafik irsi onun yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Bunu şərtləndirən əsas amil mövzu və janr əlvanlığı ilə seçilən bu irsin məna-məzmun tutumunun duyulası dərəcədə çoxqatlı və düşündürücü olmasıdır. Yaşar Səmədovun süjetli kompozisiyaları əhatə edən bədii irsini əminliklə müasir Azərbaycan dəzgah qrafikası saxlancına layiqli töhfə hesab etmək olar. Rəssam 1987-ci ildə ərsəyə gətirdiyi “Rəssamın sülh arzuları” əsərində yenidən tamamlanmış əsərini sərgiləyən rəssamı tamaşaçı ilə üz-üzə qoymuşdur. *“Tablo müəllifinin özü nə qədər düşüncəli olsa da, kompozisiyada sülh quşlarını pərvazlandıran balaca qızlar bir o qədər nikbin – duyğulandırıcı ruhdadırlar. Əsərin bədii həllində daha çox ağ-qara cizgilərin kəskin təzadına üstünlük verən rəssam, bununla da, özünün sülh arzusunun qabarıqlığına nail olmuşdur” [5, s.142].*

1980-ci illərin miniatürün inkişafına xidmət edən hadisələrlə zəngin olduğunu da qeyd etməliyik. Azərbaycan KP MK-nın “Nizami Gəncəvi ədəbi irsinin öyrənilməsi, nəşri və təbliğinin yaxşılaşdırılması haqqında” (1981) qərarı Rəssamlar İttifaqında “Miniatür və kitab qrafikası” bölməsinin yaradılmasını, İçərişəhərdə “Azərbaycan miniatür mərkəzi”nin açılmasını şərtləndirdi. Həmin dövrdə rəssamların miniatür üslublu əsərlərindən ibarət bir neçə sərgi də keçirildi. 1980-ci illərin sonunda, daha dəqiq desək, 1987-1991-ci illərdə yaradılan “Peykər” qrupu (Elçin Aslanov, Sənan Qurbanov, Məzahir Avşar, Ədalət Bayramov və b.) da qədim üsluba müasir məna-məzmun və forma-biçim vermək məqsədi daşıyırdı.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Axundzadə, L. XX əsr dünya təsviri incəsənəti / L.Axundzadə. - Bakı: Azər-nəşr, - 2011. - 224 s.
2. Əfəndi, R. Azərbaycan incəsənəti / R.Əfəndi. - Bakı: Şərq-Qərb, - 2007. - 160 s. + 112 s. (illüst.)
3. Əliyev, Z. Cəmil Müfidzadə. Cizgilərə hopan ömür / Z.Əliyev. – Bakı: Os-kar, - 2011. – 276 s.
4. Əliyev, Z. Fəxrəddin Seyfəddinoğlu (Məmməd vəliyev). Çağdaş rəssamlığı-mızın fenomeni / Z.Əliyev. Bakı: Yenipoliqrafist, - 2012. – 154 s.
5. Əliyev, Z. Yaşar Səmədov. Rənglərin simfoniyası / Z.Əliyev. – Bakı: Təhsil, - 2020. - 320 s.

6. Həsənzadə, С. Arif Ələsgərov. Qrafika, rəngkarlıq [İzomaterial] / С. Həsənzadə; Azərbaycan Rəssamlar İttifaqı. - Bakı: [n.y.], - 2014.

7. Mehdiyev, R.R. Azərbaycanca dəzgah qrafikasının yaranması və onun inkişaf yolları: / sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru dis. / - Bakı, - 2008. – 140 s.

Наргиз Аслан кызы Рзаева

ТЕНДЕНЦИЯ «ВОЗВРАТА» К НАЦИОНАЛЬНЫМ ТРАДИЦИЯМ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ СТАНКОВОЙ ГРАФИКЕ 1980-х ГОДОВ

Резюме: Азербайджанская станковая графика, восходящая к 1980-м годам, характеризуется многообразием тем и жанров. В этот период наши выдающиеся художники-графики работали в области настольной графики, особенно в своих произведениях, стремящихся «возвратиться» к национальным традициям. В этом смысле можно назвать имена Э.Шахтахтинской, М.Рахманзаде, Б.Гаджиевой, Дж.Муфидзаде, О.Садигзаде, Й.Гусейнова, А.Гаджиева, Н.Бабаева, Э.Асланова, А.Гусейнова, А.Рустамова, А. Алескерова, Ф. Мамадалиева и других.

Ключевые слова: XX век, Азербайджан, настольная графика, национальность, традиция, возвращение, тенденция.

Nargiz Aslan qizi Rzaeva

THE TENDENCY OF "RETURN" TO NATIONAL TRADITIONS IN AZERBAIJANI EASEL GRAPHICS OF THE 1980s

Summary: The formation of Azerbaijani easel graphics, which dates back to the 1980s, is characterized by a variety of themes and genres. During this period, our outstanding graphic artists worked in the field of easel graphics, especially in their works, which tended to "return" to national traditions. In this sense, E.Shahtakhtinskaya, M.Rahmanzade, B.Hajiyeva, J.Mufidzade, O.Sadighzade, Y. Huseynov, A.Hajiyev, N.Babayev, E.Aslanov, A.Huseynov, A.Rustamov, A. Alasgarov, F. Mammadaliyev and others` names can be mentioned.

Key words: XX century, Azerbaijan, easel graphics, national, tradition, return, trend.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.03.2022

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aslan Xəlilov